

1. *Рабочая методика* установления единых технически обоснованных норм выработки (времени) на подземные горные работы в угольной и сланцевой промышленности / Ю. М. Рубинский, Н. Д. Прокопенко, А. И. Воробьева и др. — М. : ЦБПНТ, 1959.
2. *Проектирование* и внедрение технически обоснованных норм выработки на шахтах / Ю. М. Рубинский, Н. Д. Прокопенко, А. И. Воробьева и др. — М. : Госгортехнадзор, 1961.
3. *Методика* анализа выполнения норм выработки на шахтах Донбасса / Н. Д. Прокопенко, А. М. Денисенко, В. Т. Сай и др. — Донецк: Донбасс, 1964.
4. *Прокопенко Н. Д.* Основы проектирования норм труда на горные работы с применением счетно-решающих машин. — М. : Недра, 1965.
5. *Прокопенко Н. Д.* Использование математических методов и вычислительной техники при исследовании рабочих процессов и определении норм затрат труда в угольной промышленности. — Донецк : Донбасс, 1966.
6. *Справочник* по техническому нормированию труда на угольных шахтах / И. Н. Каминский, Н. Д. Прокопенко, А. И. Воробьева и др. — М. : Недра, 1969.
7. *Организация* и планирование труда в угольной промышленности / Н. Д. Прокопенко, В. В. Нежинцев, В. Б. Сивых и др. — М. : Недра, 1972.
8. *Нормирование* труда на угольных шахтах в условиях научно-технического прогресса / А. Н. Алымов, Н. Д. Прокопенко. — М. : Недра, 1974.
9. *Экономика* промышленности Донбасса / Н. Г. Чумаченко, Н. Д. Прокопенко, А. Н. Белашов и др. — К. : Наук. думка, 1977.
10. *Региональное управление: опыт и проблемы* / В. К. Мамутов, Н. Д. Прокопенко, Н. Н. Ермошенко и др. — К. : Наук. думка, 1984.
11. *Концепція* державної промислової політики України / Н. Г. Чумаченко, А. І. Амоша, Н. Д. Прокопенко. — Донецк : ІЭП НАН України, 2000.
12. *Теоретические* и прикладные аспекты функционирования производственного комплекса региона / Н. Д. Прокопенко, Е. Т. Иванов, В. Н. Савенко. — Донецк, 2004.
13. *Экономическая Энциклопедия: Политическая экономия* [В 4 т.]. — Т. 4 / Глав. ред. А. М. Румянцев. — М. : Сов. Энциклопедия, 1980. — С. 220.

П. М. Леоненко

КЛАСИЧНІ СИТУАЦІЇ Й. А. ШУМПЕТЕРА І МІСЦЕ В НИХ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

У статті розкриті суть шumpетерівського поняття «класична ситуація», його ключова роль в організації дослідження та викладу історії економічної теорії. Проаналізовано зміст трьох класичних ситуацій і сучасні спроби подальшого творчого розвитку теми. Визначається місце української економічної думки в класичних ситуаціях.

© П. М. Леоненко, 2005

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2005. Вип. 37-38.

У багатогранній творчості видатного економіста-теоретика, історика народного господарства та економічної думки Йозефа Алоїса Шумпетера (1883-1950) визначне місце займає поняття «класична ситуація» або «класичний стан», яке має багатий зміст та відіграє значну роль у дослідженні та викладі історії економічної теорії. Мета статті – показати шумпетерівську творчу лабораторію аналізу економічної теорії через розкриття суті та змісту поняття «класична ситуація», показати її роль як своєрідного теоретико-методологічного ключа в дослідженні становлення та розвитку економічної думки. До цього спонукає насамперед актуальність питання і стан його дослідження у сучасній світовій та вітчизняній економічній літературі.

При вивченні та висвітленні творчої спадщини Шумпетера дослідники не пройшли повз проблему організації аналізу і викладу ним історичного матеріалу. Однак при цьому питання про класичні ситуації зачіпалося мимохідь і, очевидно, йому не надавалося того значення, яке воно в дійсності відіграє. Серед зарубіжних наукових публікацій, в яких це питання спеціально проаналізовано, можна послатися лише на статтю відомого історика-економіста кінця 50-х років У. Старка [9, с. 57-65].

У підручнику групи київських науковців «Основи економічної теорії: політекономічний аспект» модель класичної ситуації Шумпетера та змін класичних ситуацій покладена в основу аналізу розвитку економічної думки в країнах ринкової економіки [3, с. 576-578]. Л. П. Горкіна здійснила спробу співвіднести хронологічні межі дослідження еволюції економічної теорії в Україні у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. зі схемою класичних ситуацій Шумпетера [2, с. 3]. Цим, власне, і вичерпується перелік наукових публікацій, в яких підкреслюється важливе значення поняття «класична ситуація» і тією чи іншою мірою досліджується його застосування у творчості Шумпетера.

Між тим дослідження та виклад матеріалу через класичні ситуації буквально пронизують від першої до останньої сторінки всі три томи «Історії економічного аналізу» (1954) Шумпетера. Щоправда, у працівченого лише кілька сторінок відведено показові стану економічної науки в СРСР. При цьому Шумпетер підкреслював, що він не знає російської мови і ситуацію в російській економічній науці описує, так би мовити, з інших рук. І взагалі, як правильно зауважує В. М. Черковець, у працях з історії економічної думки західних учених до російської (тим більш повною мірою і до української) економічної науки проявляється повна зневага. Підручники та монографії з історії економічної думки, що видаються на Заході, навіть найбільші та глибокі за змістом, також повністю ігнорують 75-річну історію радянської економічної науки [1, с. 187-188].

Отже, немає потреби докладно актуалізувати тему статті. Новизною в ній є, по-перше, виклад суті, змісту, меж та ролі шумпетерівських класичних ситуацій у дослідженні історії економічної думки; а по-друге,

застосування класичних ситуацій до висвітлення місця та розвитку української економічної думки в контексті світової економічної науки.

Досягненню поставленої мети підпорядкована структура статті. Після з'ясування суті класичної ситуації і характеристики трьох виділених Шумпетером ситуацій розглянуто ті труднощі, з якими зіштовхнувся вчений в ході застосування класичних ситуацій при розгляді історії економічного аналізу. Далі з'ясовується різнорівневність понять «класична ситуація» і «класична політекономія». Розкривається місце української економічної думки в контексті шумпетерівських класичних ситуацій і висвітлюються сучасні спроби творчого розвитку питання. Нарешті, зроблено висновки щодо подальшого застосування класичних ситуацій для аналізу розвитку економічної теорії.

Принципова відмінність позиції Шумпетера у тлумаченні історії розвитку економічної науки (та переломних етапів у ньому) полягає насамперед у широті охоплення матеріалу і рівні узагальнень. Останні, у свою чергу, обумовлені не лише талантом цього видатного історика економічної думки, а й значною мірою новим соціально-економічним та науковим середовищем, в якому вчений творив.

Попередники Шумпетера писали, що називається, по гарячих слідах, тобто вони самі були сучасниками і тлумачами того розвитку економіки, економічної науки і тих процесів у цьому розвитку, які зумовлювали зміни у господарському житті, еволюцію різних шкіл та напрямів економічної теорії. («Чим ближче до нас епоха, тим складніше нам її зрозуміти: нашу власну ми знаємо гірше всього», – небезпідставно зауважив Шумпетер [8, с. 999]). До того ж вони самі були представниками тих чи інших реально існуючих альтернативних шкіл і напрямів, що, звичайно, не могло не відбитися на їх трактуваннях розвитку економічної науки (особливо її переломних етапів).

Шумпетер мав змогу критично осмислити значний минулий досвід соціально-економічного та наукового розвитку, проаналізувати незрівнянно більший за обсягом і глибший за змістом масив економічної літератури і на основі цього аналізу вдатися до пошуку основних тенденцій і закономірностей у формуванні світової економічної думки.

Питання про долю аналітичної або наукової економіки, її історичний розвиток Шумпетер проаналізував з позиції виробленого ним поняття «класичний стан» (чи «класична ситуація»). Учений використав його для описання ситуації, коли після тривалого періоду боротьби й дискусій досягається значний ступінь згоди – відбувається консолідація тих нових і оригінальних робіт, які велися раніше. Однак треба мати на увазі, що, з точки зору Шумпетера, будь-який класичний стан підводить підсумок або консолідує ту дійсно оригінальну роботу, яка до нього (класичного стану) приводить, і не може бути зрозумілий сам по собі [6, с. 62].

Отже, класична ситуація – це не просто певний хронологічний момент у розвитку економічної теорії, а, по суті, кожного разу більш чи

менш тривалий процес, що веде до цього моменту консолідації, а потім і до чергового перелому в еволюції економічної думки. Хоч Шумпетер і не завершив розділи першої частини «Історії економічного аналізу» (де збирався обговорити своє поняття класичного стану і труднощі, пов'язані з періодизацією), проте він досить чітко виділив *три класичні ситуації*.

Доречно з самого початку зробити застереження щодо термінології, яке допоможе уникнути можливої плутанини та неправомірних ототожнень. *Поняття* класичного стану (класичної ситуації) необхідно чітко відрізнити від поняття класичної політичної економії (загальної економічної теорії). Перше поняття стосується періодизації всього розвитку економічної теорії і конкретної характеристики цього розвитку в умовах кожної із визначених класичних ситуацій. Друге ж поняття відноситься лише до класичної політичної економії як напряму економічної думки, що зародився в особі А. Сміта в умовах першої класичної ситуації і панував головним чином у період другої класичної ситуації. Отже, класичний стан (ситуація) – набагато ширше за змістом поняття, ніж класична політична економія, а головне – воно стосується аналізу становлення та розвитку економічних теорій протягом тривалого історичного періоду — від їх зародження до сьогодення.

У науковий обіг ці поняття введені двома великими вченими (з історичним розривом у часі). К. Маркс – автор терміну «класична політична економія» – вжив його ще у першій половині XIX ст. для відтінення науковості, фундаментальності, глибокого впливу класики на подальший розвиток економічної теорії і на протипагу так званій вульгарній буржуазній політекономії. Хоча К. Маркс і жив у період розвитку політекономії, як і другої та третьої «класичних ситуацій», однак це ніяк не позначилося на його моделі розвитку економічної науки. І зовсім не тому, що тоді в галузі історії економічної думки не з'явився ключовий термін «класична ситуація». По-перше, у Марксовій моделі розвитку економічної науки йшлося про кризу (в 30-ті роки XIX ст.) класичної політичної економії, її сходження з історичної арени, становлення і наступне панування «вульгарної буржуазної політичної економії», як у цілому ненаукової. По-друге, ця модель заперечує «класичну ситуацію» за визначеннями, оскільки виходить із наявності трьох типів політичної економії (буржуазної, дрібнобуржуазної, пролетарської), боротьби між ними, принципової неможливості їх примирення і майбутнього усунення перших двох типів економічного знання в результаті перемоги соціалістичної революції.

Автор терміну «класична ситуація» Й. Шумпетер у цілому відкидав Марксову модель розвитку економічної науки, але вважав за можливе прийняття терміну «класична політична економія» як означення школи та напряму економічної думки XIX ст. Щоправда, зміст, хронологічні межі існування і коло представників класики у нього інші, ніж у К. Маркса та Дж. Кейнса. «Дозвольте нагадати, – писав Шумпетер, – що кожного разу, коли даний термін вживається нами саме в цьому, другому значенні, він береться в лапки» [7, с. 498]. І далі: «Необхідно розрізнити три значення слова «класичний»: старе значення, яке відноситься до економічної літератури ... [періоду 1790-1860 рр.] з доданням праць А. Сміта; значення, в якому дане слово вживав лорд Кейнс, і значення, в якому воно вжито у нашій книзі» [7, с. 498].

За Шумпетером, *перший класичний стан* охоплював період приблизно з 1750 до 1790-1800 рр. Учений тісно пов'язав його із знаменитою працею А. Сміта «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776). Унаслідок першої класичної ситуації економічна наука отримала статус визнаної галузі наукового знання.

Класичний стан другої половини XVIII ст. виявився результатом злиття двох різних типів праць: праць філософів природного права і різноманітних робіт практиків, що народжувалися з обговорення поточних проблем економічної практики. За образним висловом ученого, при цьому вони не лише розширили і поглибили русло струмка, що витікав із досліджень схоластів і філософів природного права. Вони поглинули води й іншого, набагато більш бурхливого потоку, який брав початок у публічних дискусіях, де ділові люди, памфлетисти, а пізніше і викладачі гаряче обговорювали питання поточної політики [6, с. 182].

У національному розрізі протягом першої класичної ситуації головний внесок у економічний аналіз здійснили італійці. «Якщо можна так висловитися, економічна наука до останньої чверті XVIII ст. була переважно італійською, – підкреслював учений. – Іспанці, французи і англійці в цілому ділять друге місце, хоч співвідношення сил між ними з плином часу сильно змінювалося» [6, с. 205].

Друга класична ситуація охоплює період історії економічного аналізу з 1790-х до кінця 1860-х років. Відправною віхою нового періоду аналітичної діяльності вчений вважав рік публікації першого видання нарису Т. Р. Мальтуса про народонаселення (1798). Вихід у світ першого тому «Капіталу» К. Маркса (1867), «Теорії політичної економії» У. С. Джевонса (1871), «Основ учення про народне господарство» К. Менгера (1871) і заснування Союзу соціальної політики (1872 р.) віднесені вченим до подій, які ясно знаменували настання цього нового періоду [7, с. 497].

Шумпетер дав таку загальну характеристику другої класичної ситуації. Спочатку свіжі, повні надій сили боролися з рутиною; потім ситуація стабілізувалася, виникла типова класична ситуація, підсумком якої стало класичне досягнення Дж. С. Мілля, який відчував, що виступає з позиції встановленої істини і наївно вірив у її міцність. Потім настав застій, який більшість відчувала як стан зрілості науки, а дехто – як стан загнивання. Це був стан, коли «знавці» були в основному згодні один з одним; коли «після виконання величезної роботи» багато хто думав, що, за винятком несуттєвих моментів, залишилося лише вдосконалити і застосувати вже досягнуте [7, с. 498-499]. У національному аспекті це був специфічно англійський період в історії економічної науки [7, с. 502].

До числа атрибутів другої класичної ситуації вчений відніс насамперед швидкий процес професіоналізації: економічна наука стала визначеною галуззю досліджень і визначеною спеціальністю, більш визначеними стали її результати, а економісти (хоч економічна наука і складала лише частину їх діяльності) визнавали один одного і були визнані громадськістю більшою мірою, ніж раніше. Розпочалося дуже активне вивчення історії економічної науки. З'явилася велика кількість підручників з політичної економії [7, с. 499-500].

Нарешті, *третья класична ситуація* охоплює період історії економічного аналізу приблизно з 1870 по 1914 р. Обґрунтовуючи вибір початку третьої ситуації, Шумпетер наводив такі факти: саме близько 1870 р. новий інтерес до соціальних реформ, новий дух «історизму» і нові досягнення в економічній теорії почали активно заявляти про себе. Саме в цей час з'явилися розходження з традицією настільки виразні, наскільки взагалі цього можна очікувати у тому, що завжди вважалося принципово безперервним процесом [8, с. 991]. У такий досить обережній формі Шумпетер фактично пише про маржинальну революцію в економічній теорії. Сам учений дотримувався моделі кумулятивного розвитку економічної науки, в якій класичні ситуації виступають її необхідним результатом та елементом. Свою «Історію економічного аналізу» автор завершив побіжним, дуже вибіркоким оглядом сучасних досягнень. Мета його – допомогти читачеві зрозуміти, як сучасна аналітична робота змикається з минулою. Щоправда, Шумпетер намагається виділити деякі шляхи, які ведуть осторонь від минулих досліджень і виходять за їх межі, але в період після 1900 р. у жодному місці не виділяє нової четвертої класичної ситуації. Можливо це пояснюється специфікою трактування вченим творчості Дж. М. Кейнса.

Отже, три класичні ситуації Шумпетера утворюють наступний хронологічний ряд: 1) 1750 – 1790 рр.; 2) 1790 – 1860-ті рр.; 3) 1870-1914 рр. (і далі). Співвіднесення їх з основними періодами розвитку економічного аналізу (якщо останні визначити за основними напрямками економічної теорії) приводить до такого ряду: 1) ранньокласичний період; 2) пізньокласичний період; 3) неокласичний період.

У зв'язку з цим, однак, необхідно дати кілька суттєвих пояснень. По-перше, Шумпетер добре розумів ті складності, які виникають при періодизації, і розглядав останню як «необхідне зло». Незалежно від способу періодизації проти неї є цілком справедливе принципове заперечення: історичні процеси завжди безперервні і їх не можна розбити на частини, не допустивши при цьому довільності та втрат. Відмова від хронологічного визначення періодів не вирішує проблему, а лише пом'якшує наслідки нашої нездатності вирішити її. По-друге, обраний спосіб періодизації, продиктований концентрацією зусиль на історії економічного аналізу, неминуче не задовольнить тих, кого цікавить щось інше. По-третє, навіть прихильники вивчення історії економічного аналізу висловлюють цілком обґрунтовані заперечення проти того, що А. Сміту визначене місце наприкінці першого періоду, а не на початку нового (адже новий період знаходився під домінуючим впливом учення А. Сміта) [7, с. 497-498]. Як зазначав Шумпетер раніше, приблизно з 1790 р. А. Сміт став наставником не лише новачків та суспільства, а й професіоналів, особливо університетських викладачів [6, с. 249].

Йдучи на компроміс, Шумпетер різними способами виражає визнання обґрунтованості останнього заперечення з боку колег по історії аналізу. Наприклад, тим, що у межах другого класичного стану не розглядає творчість окремих авторів, які належать до нього хронологічно (найяскравіший приклад – А. О. Курно). І навпаки, згадує деяких з тих, хто стоїть за межами відповідного періоду (наприклад, Дж. Е. Кернс).

Будь-який класичний стан у різних країнах має як загальні, так і специфічні ознаки. Перші обумовлюються насамперед сутністю

класичного стану, його докорінними характеристиками, складом теорій панівного напрямку економічної думки. Другі зумовлені головним чином особливостями соціально-економічного та політичного розвитку різних країн, менталітетом націй. Тому становлення та розвиток класичних ситуацій в Україні, поряд із загальними для більшості країн рисами, відзначалися також рядом рис специфічних.

Україна належала до країн так званого другого ешелону підприємницького розвитку (Німеччина, ряд держав Центральної та Південної Європи й ін.). Основним гальмом на шляху розширення (а тим більш – застосування) класичної політичної економії тут було кріпосництво, існування якого надто затяглося. І склалося так, що боротьба представників різних концепцій навколо питання про шляхи соціально-економічного розвитку в Російській імперії набрала особливої гостроти. Це накладало свій відбиток на економічну думку (особливо в нормативній частині теорії) і визначало насамперед її специфіку.

В Україні, як і в Західній Європі, шлях до встановлення першої класичної ситуації пролягав через подолання меркантилізму (який мав національні особливості) і досягнення консенсусу серед учених щодо нової ринкової парадигми. Однак панування класичної теорії в Україні, порівняно з передовими країнами Заходу, настало пізніше і тривало ще й тоді, коли в останніх воно вже змінювалося новою класичною ситуацією. На думку відомого українського економіста В. Голубничого, фізіократична школа в Україні розвинулася дещо пізніше ніж на Заході, одночасно з англійською класичною політекономією. Головним представником фізіократії був В. Н. Каразін (1773-1842) — ініціатор заснування Харківського університету і реформ освіти в Російській імперії. Щодо англійської класики, то вона дійшла в Україну ще за життя одного з її основоположників Д. Рікардо і панувала тут до першої світової війни. Хронологічно більш пізнє становлення та існування першої класичної ситуації в країнах так званого другого ешелону посилювало гетерогенність у галузі економічної науки, зумовлювало своєрідне «накладення» на теорії класичної політекономії більш пізніх (за часом виникнення) концепцій.

Соціально-економічна неоднорідність умов, факторів розвитку в першій і другій половині XIX ст. навіть за обставин панування протягом усього періоду класичної економічної теорії призвела до досить суттєвої відмінності в проблематиці, підходах представників економічної науки до вирішення теоретичних і практичних питань розвитку господарства, управління ним. У першій половині XIX ст. в Україні на етапі становлення першого класичного стану спостерігався особливо помітний розрив між знаннями і викладанням положень класичної економічної теорії й відсутністю належних умов для практичного втілення їх у життя. У подальшому він долався завдяки інтенсивному розвитку підприємницької ринкової економіки.

Для вчених і діячів першої половини ХІХ ст. основними були питання ставлення до кріпосного права, феодальної організації й управління господарством, оцінки і пропозиції реформування тодішньої економічної системи. Під цим кутом зору трактувалися не лише нормативні, а й суто позитивні компоненти економічної теорії. Представники класичної політичної економії категорично відкидали кріпацтво як основу соціально-економічного ладу, несумісного зі свободою. Після селянської реформи 1861 р. у центр уваги передової економічної думки того часу висунулися проблеми подолання відставання в економічному та соціально-політичному розвитку країни від Заходу, індустріалізації та впровадження здобутків технічного прогресу в усі галузі народного господарства, піднесення продуктивності промислового і сільськогосподарського виробництва, обмеження негативного впливу царської бюрократії на суспільно-економічне життя. Практичне розв'язання цих проблем або принаймні описові чи нормативні рекомендації по їх розв'язанню ґрунтувалися на положеннях класичної школи. Вона була представлена великим загоном учених, насамперед професорами Київського, Харківського, Новоросійського (нині Одеського) університетів та інших вищих навчальних закладів. До представників ранньокласичної політекономії в Україні належали В. Н. Каразін, М. А. Балудянський, Д. П. Журавський, Т. Ф. Степанов та ін., а до пізньокласичної – І. В. Вернадський, М. Х. Бунге, А. Я. Антонович, М. М. Вольський та ін.

Важливо зауважити, що класичні ситуації Шумпетера зовсім не виключали, а, навпаки, передбачали існування, поряд із панівними школами та напрямками економічної теорії, і периферійних, у тому числі альтернативних концепцій та шкіл. Тому вони існували в Україні, як і на Заході, протягом усіх трьох класичних ситуацій. Наприклад, пропагандистами і коментаторами марксизму були українські економісти М. Зібер та М. Коссовський, історичної школи – О. Міклашевський, С. Вітте, В. Святловський та ін.

Дискусійним продовжує залишатися питання про наявність самостійних шкіл і напрямів української економічної думки, зокрема маржиналізму. Не вдаючись у полеміку, зазначимо, що студентам економічного факультету Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова читається курс «Соціально-економічна наука в Росії кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.». Зокрема, курс вміщує такі теми, як зародження та розвиток класичної політекономії, інституціоналізму та маржиналізму в економічній науці Росії. У свою чергу, тема, присвячена маржиналізму, містить питання: проблеми цін, попиту та пропозиції у дослідженнях Д. Вінярського, Р. Орженцького, М. Тугана-Барановського, В. Дмитрієва, М. Стоярова, О. Білімовича, В. Войтинського, Є. Слуцького, М. Шапошнікова, Л. Юровського та ін. [4, с. 128-132]. Не важко помітити, що в даному випадку серед представників

маржиналістського напрямку в економічній теорії фігурує чимало видатних українських учених-економістів, які за давньою російською традицією віднесені до «руських». Проте від цього не змінюється суть справи — існування особливої української школи маржиналізму.

Урешті-решт і в сучасній західній літературі можна зустріти промовисті визнання зазначених вище фактів. Так, в одному з досліджень історії розвитку економічної теорії підкреслюється, що прорив математичної економічної теорії в СРСР відбувся не на пустому місці, а відбив тривалу російську традицію майстерного володіння досягненнями західної думки, власних успіхів у математиці та математичній статистиці (яка бере початок з давніх дорадянських часів). У сталінську епоху умови для прояву цієї майстерності були несприятливими, і її носії пішли в підпілля. Іншим прикладом, що ілюструє одночасно і збереження традицій західної думки в Росії і її зникнення з поверхні життя, є доля Є. Слуцького (1880-1948), який розробив основу для сучасного аналізу за допомогою кривих байдужості, з урахуванням ефекту доходу і заміщення. Незалежне повторення Алленом і Хіксом відкриття Слуцького знову проілюструвало множинний характер наукових відкриттів в економічній теорії, як це мало місце і в історії доктрини лінійного програмування.

Спробу творчого розвитку ідеї Шумпетера про класичні ситуації здійснив щодо 50-річного періоду (кінець 30-х – кінець 80-х рр. ХХ ст.) відомий американський економіст, професор Нової школи суспільних досліджень Р. Хейлбронер. В узагальненому вигляді картина розвитку економічної думки цього періоду уявляється йому такою. «Погляди вчених кінця 30-х років відзначаються свого роду єдністю, яку Й. Шумпетер охарактеризував як «класичну ситуацію» в еволюції економічної думки». І далі: «Я б назвав подібну єдність поглядів передчуттям біди щодо капіталізму і очікуванням успіхів щодо соціалізму» [5, с. 5]. У післявоєнний період (до середини 60-х років) багато концепцій зосереджувалося навколо проблем соціально-економічної динаміки. З точки зору Р. Хейлбронера, багато з них не відображали основної характеристики цього періоду, а саме: тривалої тенденції економічного зростання. Так, статичний, неволюційний характер неокласичного синтезу (термін, уведений в науковий обіг П. Самуельсоном у його підручнику «Економікс», 1955 р.) робив його малоприслужним для розуміння природи розвитку економічної думки в цей період. Сучасний етап (60 – 80-і роки) унаслідок дії у капіталістичному світі протилежних тенденцій розвитку характеризувався майже повною відсутністю позицій, які б поділялися більшістю вчених. Найвпливовішим економістом цього періоду був М. Фрідмен – один із основоположників новітнього монетаризму [5, с. 11].

Очевидно, можна говорити про чергову класичну ситуацію. У нормативній частині економічної теорії її відображенням є так званий Вашингтонський консенсус, який претендував на універсальність і був покладений в основу системних перетворень в постсоціалістичних країнах.

В статтє раскрыты сущность шумпетеровского понятия «классическая ситуация», его ключевая роль в организации исследования и изложения истории экономической теории. Проанализировано содержание трех классических ситуаций и современные попытки дальнейшего творческого развития темы. Определяется место украинской экономической мысли в классических ситуациях.

1. *Всемирная история экономической мысли. В 6 т. — Т. 6. — Кн. 2 / Глав. ред. В. Н. Черковец. — М. : Мысль, 1997. — 222 с.*
2. *Горкіна Л. П. Еволюція економічної теорії в Україні у другій половині ХІХ – першій третині ХХ століть. — Автореф. дис. ... д. е. н. — Київ, 2001. — 36 с.*
3. *Основи економічної теорії: політекономічний аспект. — Вид. 4-е / Відп. ред. Г. Н. Климок. — К. : Знання-Прес, 2002. — 615 с.*
4. *Программа «Экономическая теория» / Науч. ред. И. Г. Телешова. — М. : ТЕИС, 2000. — 210 с.*
5. *Хейлбронер Р. Научный анализ и видение в истории современной экономической мысли // Вопр. экономики. — 1993. — № 11. — С. 4-15.*
6. *Шумпетер Й. А. История экономического анализа. В 3 т. — Т. 1 / Пер. с англ. под ред. В. С. Автономова. — С.-Петербург : Экон. шк., 2001. — LVI + 496 с. [С. 1-496].*
7. *Шумпетер Й. А. История экономического анализа. В 3 т. — Т. 2 / Пер. с англ. под ред. В. С. Автономова. — С.-Петербург : Экон. шк., 2001. — VIII + 494 с. [С. 497-990].*
8. *Шумпетер Й. А. История экономического анализа. В 3 т. — Т. 3 / Пер. с англ. под ред. В. С. Автономова. — С.-Петербург : Экон. шк., 2001. — X + 676 с. [С. 991-1666].*
9. *Stark W. The «Classical Situation» in Political Economy // Kyklos. — 1959. — № 12. — P. 57-65.*

В. І. Гринчуцький, Т. Б. Пиндус

**РОЛЬ М. Х. БУНГЕ У ПРОВЕДЕННІ
ФІНАНСОВИХ РЕФОРМ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ
(наприкінці ХІХ ст.)**

У статті розглядаються основні етапи проведення фінансових реформ в Російській імперії наприкінці ХІХ ст. Розкриваються роль і місце в її реалізації видатного вченого-економіста Миколи Бунге.

Постать Миколи Бунге залишається однією із найвидатніших постатей у вітчизняній економічній думці. Професор-просвітитель, державний діяч, міністр-ліберал, громадський діяч – так характеризували його сучасники та історики. Але тривалий час діяльність М. Бунге залишалась поза увагою дослідників. Якщо спалах інтересу до нього

© В. І. Гринчуцький, Т. Б. Пиндус, 2005

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2005. Вип. 37-38.